

Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya

per Antoni Simon i Tarrés

Entorn de la data de 1630 l'Europa Occidental en el seu conjunt patí una de les crisis de subsistències més greus del segle XVII.¹ A Alemanya, la carestia de 1624-31 es veié agreujada per les devastacions de la Guerra dels Trenta Anys, a França i a Itàlia la penúria alimentària del període 1628-32 es barreja amb els efectes de l'anomenada pesta milanesa i amb el conflicte de la guerra de Màntua; mentre que per a l'Espanya interior, la greu crisi agrària de 1630-32 significà el punt culminant d'un declivi demogràfico-econòmic iniciat pels volts del 1530 i que caldria relacionar amb una crisi global de la societat castellana: descens de la producció agrària i industrial, augment de la pressió fiscal, canvis en la propietat de la terra sempre en detriment de la pagesia, etc.²

Estudis i testimoniatges de tota mena ens parlen de la duresa de la carestia del tombant del 1630 i dels ròssecs demogràfics i econòmico-socials que portà aparellats: fam, extensió de la morbiditat epidèmica, consum d'aliments de substitució, avalots populars, moviments migratoris, etc. La situació a França fou objecte d'una dramàtica descripció de Gastó d'Orleans a la seva correspondència amb el seu germà el rei Lluís XIII: «Us diré el que he vist. No hi ha una tercera

1. A l'Europa Occidental, les crisis de subsistències més greus i generalitzades del segle XVII tingueren lloc entorn de les dates de 1630, 1648 i 1693. De la carestia del 1630 només Anglaterra sembla que se n'escapà.

2. Sobre les crisis de subsistències de l'Europa moderna es poden veure els treballs generals de W. ABEL, *Crisis agraires en Europe (XIII-XX siècles)* (París 1973), i M. LIVI BACCI, *Ensayo sobre la historia demográfica europea. Población y alimentación en Europa* (Barcelona 1985); estudis específics sobre el segle XVII per a França i Anglaterra, A. B. APPLEBY, *Grain and Subsistence Crisis in England and France 1590-1740*, «The Journal of Economic History», XXXIX (1979), núm. 4, ps. 865-887, i F. LEBRYNM, *Les crises de démographie en France aux XVIIème et XVIIIème siècles*, «Annales ESC» (1980), núm. 2, ps. 205-233; per a Itàlia, A. BELLETINI, *Ricerche sulle crisi demografiche del Seicento*, «Società e Storia», I (1978), núm. 1, ps. 35-64; M. LIVI BACCI i L. DEL PANTA, *Cronologie, intensité et diffusions des crises de mortalité en Italie: 1600-1850*, «Population», 32 (1977), ps. 401-476; i M. LIVI BACCI, *La società italianae davanti alle crisi di mortalità* (Firenze 1978); per a l'àmbit germànic, W. ABEL, *Masserarmut und Hungerkrisen im Vorindustriellen Europa* (Hamburg 1974); finalment, per als territoris ibèrics, encara que molt centrats en l'àmbit castellà, es poden veure G. ANES, *Las crisis agrarias en la España moderna* (Madrid 1970); D. S. REHER, *Los ciutats i les crisis a l'Espanya moderna*, «Estudis d'Història Agrària», núm. 5 (1985), ps. 91-114; V. PÉREZ MOREDA, *Consum deficitari, fam i crisis demogràfiques a l'Espanya dels segles XVI-XIX*, «Estudis d'Història Agrària», núm. 5, ps. 91-114, i, del mateix autor, *Las crisis de mortalidad en la España interior. Siglos XVI-XIX* (Madrid 1980).

part dels vostres súbdits que mengi normalment. Una altra tercera part que només viu de pa de civada i el terç restant no solament s'ha vist abocat a captar, sinó que s'esllangueix en una misèria tan lamentable que efectivament mor de gana.»³ A Itàlia, els episodis del rebombori del pa del 1628 a Milà, de les destrosses ocasionades pel pas de l'exèrcit imperial en la seva intervenció a la guerra de Màntua i de les mortalitats de la pesta que assolà la Llombardia el 1630 foren relatats al segle XIX amb un verisme extraordinari per l'escriptor i comte milanès Alessandro Manzoni a la novel·la *I promessi sposi*.⁴ Finalment, a Castella, les sèries decimals dels cereals despul·lades per V. Pérez Moreda, A. García Sanz, J. P. Le Flem, Gonzalo Anes i altres autors⁵ mostren com en moltes localitats aquests indicadors de la producció arribaren en aquelles dates als nivells més baixos de tot el segle i provocaren en àmplies zones la carestia, l'augment de la mortalitat i de les onades migratòries que aguditzen el procés de despoblament de l'Espanya interior.

El nostre propòsit en aquest article és copsar l'abast d'aquesta crisi a les terres del Principat analitzant-ne la seva morfologia i mesurant-ne les incidències demogràfico-econòmiques, però també socials i polítiques, i emmarcant, al mateix temps, la conjuntura d'aquests anys dins la trajectòria de la Catalunya del Sis-cents.

Sequeres, aiguats i carestia

Segons W. Abel, la gran crisi agrària i alimentària del 1630 resta inserida en un període general d'alça de preus europeus iniciat a la tercera dècada del Sis-cents i conseqüència directa de l'extensió de les bel·ligeràncies de la Guerra dels Trenta Anys.⁶ Però, per al cas català, sembla evident que la puja dels preus i el canvi de signe de la producció agrícola, també detectables en aquest període, van estretament relacionats amb un seguit d'adversitats climatològiques responsables de repetides males collites i crisis de subsistències en el període 1627-32.

Si bé cal allunyar-se de qualsevol determinisme climàtic a l'hora d'explicar i de comprendre la complexitat de factors que poden intervenir en una crisi de

3. Citat per M. MORINEAU, dins P. DEYON i J. JACQUART (dirs.), *El crecimiento indeciso 1580-1730* (Madrid 1980), ps. 149-150, obra que correspon al volum II de la *Historia económica y social del mundo*, dirigida per Pierre LEON.

4. La versió definitiva de la novel·la fou publicada el 1842. Una valoració dels continguts històrics de l'obra de Manzoni es pot trobar al dossier *Alessandro Manzoni, el romanticisme il·lustrat*, «L'Avenç», núm. 86 (1985), ps. 65-74, especialment els articles de X. TORRES i S. RIERA, que comparen els efectes de la pesta narrada per Manzoni amb l'estudi de C. M. CIPOLLA, *¿Quién rompió las rejas de Monte Lupo?* (Barcelona 1984).

5. Vid. A. GARCÍA SANZ, *Desarrollo y crisis del Antiguo Régimen en Castilla la Vieja* (Madrid 1976), ps. 94 i ss.; G. ANES i J. P. LE FLEM, *Las crisis del siglo XVII: producción agrícola, precios e ingresos en tierras de Segovia*, «Moneda y Crédito», núm. 93 (1965), ps. 3-55; i V. PÉREZ MOREDA, *Las crisis...* (1980), ps. 310 i ss.

6. Remuntada dels preus després d'una llarga baixada durant les dues primeres dècades del segle (vid. W. ABEL, *Les crises...* [1973], ps. 210 i ss.).

tipus antic,⁷ tampoc no es pot negligir l'important condicionament que suposa el clima en una agricultura com la de la Catalunya del segle XVII, que encara es caracteritzava per l'escassa difusió del regadiu i unes rudimentàries tècniques de conreu, tot i la matisació que comporta l'existència d'una gran varietat de situacions i dinàmiques comarcals.⁸ Així, intentarem d'aproximar-nos a la conjuntura climàtica de la Catalunya d'aquells anys per mitjà de les descripcions del temps i de les notícies meteorològiques que ens subministren les memòries personals, els dietaris i les cròniques de l'època, i utilitzarem també la informació parroquial i municipal recollida en diverses històries i estudis locals; observacions i comentaris, moltes vegades casuals, que caldria contrastar i comparar entre ells per tal de mesurar-ne la fiabilitat en un àmbit, com és el cas del Principat, tan divers orogràficament i climàticament.⁹

Diversos autors han assenyalat que, d'ençà de la darrerria del Cinc-cents, es produeix a Europa un refrendament del clima i comença el que s'ha anomenat «la petita edat del glaç» del segle XVII.¹⁰ A Catalunya, el segon quart d'aquesta centúria sembla que es caracteritzà pels forts contrastos climatològics entre anys d'eixut i anys plujosos, i es repetiren amb una certa freqüència les perilloses secades primaverals i els estius extraordinàriament plujosos.¹¹ Durant la primera meitat de la dècada dels anys vint les inundacions sovintejaren arreu de Catalunya.¹² Però fou a partir del 1627 que les circumstàncies climatològiques s'enduri-

7. *Vid.*, sobre aquest punt, les consideracions de Pierre VILAR, *Réflexions sur «La crise de l'ancien type», «Inégalité des récoltes» et «sousdéveloppement»*, dins *Conjecture économique, structures sociales. Hommage à Ernest Labrousse* (Paris 1974), ps. 37-58.

8. *Vid.*, fonamentalment, Eva SERRA, *Consideracions entorn de la producció i la productivitat agràries de la Catalunya del segle XVII*, «Estudis d'Història Agrària», núm. 1 (1978), ps. 120-153; *id.*, *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII. Baronia de Sentmenat 1590-1721* (Barcelona 1988); Montserrat DURAN, *Renda i producció agrària (segles XVI- XVIII) a Catalunya: l'Alt Urgell, el Tarragonès, la Conca de Barberà i el Baix Llobregat*, tesi doctoral (UAB, 1984); i Jaume DANTÍ, *El Vallès Oriental a l'època moderna: el creixement demogràfic i econòmic als segles XVI i XVII*, tesi doctoral (UB, 1986).

9. H. H. Lamb remarca la necessitat de contrastar i comparar les notícies d'aquest tipus de fonts a *Climate, History and the Modern World* (Londres 1982), p. 79.

10. Entre altres, E. LE ROY LADURIE, *Histoire du climat depuis l'an mil* (Paris 1967), ps. 102 i ss.; G. PARKER, *Europa en crisis 1598-1648* (Madrid 1981), ps. 7 i ss.; J. de Vries matisa que l'expressió «petita edat del glaç» pot ésser utilitzada a títol descriptiu, però no per a delimitar un període climàtic (*Histoire du climat et économie: des faits nouveaux déferente*, «Annales ECS» [març-abril de 1977], ps. 198-226).

11. Sobre el clima de la Catalunya del segle XVII es poden veure els estudis de M. PEÑA DÍAZ, *Aproximación a la climatología en la Catalunya del Siglo XVII (según fuentes de la época)*, dins *1er. Congreso d'Història Moderna de Catalunya* (CHMC) (Barcelona 1984), vol I, ps. 255-265; i R. D'ABADAL, *Notes climatològiques del segle XVII*, «Miscel·lània Fontserè» (Barcelona 1961), ps. 23-29.

12. Així, per exemple, a la zona del Rosselló, les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà relaten, successivament, que el dia 2 de novembre de 1617 «envia Déu Omnipotent esta nostra terra Conflent, Rosselló y Serdanya, y per tot lo Empurdà y Barcelona un gran diluvi de aigua i no i a memòria de hòmens aver vistas las riberas tant grans com en aquest aiguat [...]». Són grans los danys a causats per los camp[s] en particulars los que a trobat sembrats» (Archives des Pyrénées Orientales [APO], sèrie G-241, foli 42v); i a les mateixes memòries es relata que, el mes de novembre de 1625, «vingué per dos vegades la ribera del Tet, tant poderoso, avent plogut molts dias continúos ab molts grans trons i llamps qui féu molt grans danys tant en Conflent, quant en Rosselló, aportant-se en Conflent molts molins, fargas, martinets, casas y molts propietats y en la plana de Rosselló lo mateix, y en particular en Illa, y en lo terme de aquella se n'aportà tots los orts que hi havia» (APO, G-241, foli 105v). (Agraeixo a Pep Vila el seu guiatge pels arxius rossellonesos. També a la zona de Girona, a la tardor del 1623, es produïren grans aiguats a la ciutat de Girona, Banyoles, Torroella de Montgrí i la Bisbal (entre el 19 i el 22 de novembre), que es repetiren a la primavera i a la tardor del 1625 (*vid.* Julián DE CHÍA, *Inundaciones de Gerona* [Girona 1861], ps. 8-10).

QUADRE 1. *Pregàries i processons per a demanar pluja celebrades a Barcelona (1627-32)*
(Els nombres inclosos a les columnes corresponen als dies de les pregàries)

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
gener		15, 25	13		22	22, 24, 27, 29, 31
febrer		18, 20, 21, 22, (24 pluja)			3, 5, 7, 10, 17	3, 5, 7, 10, 14, 17, 19, 21, 22
març	2, 7	(2 pluja)			8, 27, 28, 29, 31	
abril	(7 pluja)	11, 12, 14, 15, 26, 28, 29			1, 5, 11 (12 poca pluja) (24 poca pluja)	(14 pluja) (17 molta pluja)
maig		2, 4, 5, 6, 8, 9 (9 pluja)			(11 pluja)	
juny						
juliol		(4 pluja)				
agost	20, 23, 24					
setembre	25, 28					2, 4
octubre	2, 5, 6, 7, 8, 9, 14, 16, 20, 22			8, 24, 29, 31		
novembre				7, 12, (14 pluja)		(23 pluja)
desembre	4					

Font: *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*, vol. x (Barcelona 1902) i vol. xi (Barcelona 1907).

ren especialment: l'hivern d'aquell any fou molt rigorós, amb temporals de vent, neu i calamarsa; el cronista i advocat Jeroni Pujades, mig barceloní, mig empordanès, relata en el seu dietari com els freds havien «morts mols fruyters y escamnats molts tarongers», i refereix, també, l'extensió per Espanya i França de «grans malalties de catarros y mal de costats, que ha morta molta gent».¹³ En contrast, l'estiu fou eixut i, tal com pot observar-se al quadre 1, les pregàries per a demanar aigua i les processons contra les plagues —la sequera, en aquest cas— s'anaren intensificant a Barcelona a partir del mes d'agost, en què, segons el testimoniatge de Jeroni Pujades, «cada dia hi ha rompiment de cànters sobre qui primer pendrà aigua de les fonts»,¹⁴ i comenta així mateix els efectes de la secada sobre les collites de l'Empordà: «Infinits pous se són axugats y molts fonts secades en tot Empurdà per falta de ayguas. La collita és estada tant pobre, que ha minvat casi mitg per mitg dels altres anys en tot gra, y llegums no hi ha hagut casi res, per què en lo iverm ni primavera no hi ha hagudas plugas a miga necessitat.»¹⁵

A l'inici del 1628 la carestia ja es deixà sentir en alguns indrets del Principat. A Santa Coloma de Queralt, davant l'augment del pobres, captaïres i miserables que patien la fretura, el dia 30 de gener els jurats determinaren de fer moldre deu quarteres de blat i repartir la farina «per les cases veuran tenen necessitat».¹⁶ A Barcelona, l'angoixa per falta de pluja resta palesa en la multiplicació de les rogatives i processons per a demanar aigua, les quals, a més d'acudir a Santa Madrona —invocada tradicionalment en semblants ocasions—¹⁷ des del mes d'abril s'adreçaren a Sant Jaume, Sant Just, als convents de Jesús, dels Caputxins i pràcticament a totes les esglésies i a tots els monestirs de Barcelona.¹⁸ Per la seva part, els consellers intentaren d'apaivagar la ira del Cel suspenent els balls, les mascarades «y altres qualsevol coses poguesen moure escàndols y pecats».¹⁹

Però ni això ni les penitències públiques, on les multituds cridaven «miserícòrdia, Senyor», segons explica a la seva crònica l'assaonador barceloní Miquel Parets, feren que Déu se n'apiadés, «porque la gravedad de nuestros pecados tenían la tierra y cielos fabricados de bronce», afegia el mateix Parets.²⁰ Les dèbils pluges

13. *Dietari de Jeroni Pujades*, edició a cura de Josep M. CASAS HOMS (Barcelona 1976), vol. IV, p. 85. Sobre la personalitat de Jeroni Pujades, a més de l'estudi introductori de Josep M. Casas al volum primer de la seva edició del *Dietari*, *vid.* el treball de Miquel PUJOL, *Aportació a la biografia de Jeroni Pujades. Una biblioteca particular de començament del segle XVII*, «Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos», XVIII (1985), ps. 97-248.

14. *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 109.

15. *Ibid.*, p. 108.

16. Citat per Joan SEGURA i VALLS, *Història de Santa Coloma de Queralt* (Santa Coloma de Queralt 1984), p. 260.

17. Les relíquies d'aquesta santa barcelonina es veneraven en una antiga església de la muntanya de Montjuïc, construïda al tombant del segle XV i a l'inici del XVI. Aquesta església, derruïda en el setge del 1641, fou aterrada definitivament durant la Guerra de Successió.

18. *Vid.* les notícies que proporciona sobre aquest tema el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní* (DACB), vol. X (Barcelona 1902), des del mes d'abril de 1628, ps. 249 i ss.

19. *Ibid.*, vol. X (1902), p. 212.

20. Miquel PARETS, *De los muchos sucesos dignos de memoria que han ocurrido en Barcelona y otros lugares de Cataluña*, ed. a cura de C. PUJOL i CAMPS, *Memorial histórico español*, vols. XX-XXV (Madrid 1888-93). La citació, al vol. XX, p. 28. Sobre la personalitat de Parets i les característiques de la seva crònica, a més de l'estudi preliminar del mateix Pujol i Camps, *vid.* l'article de James AMELANG, *L'artesa com leiar: la visió del món d'un assaonador del segle XVII*, «L'Avenc», núm. 87 (1985), ps. 20-25, i, del mateix autor, amb la col·laboració de X. TORRAS, es pot veure l'estudi introductori al fragment de la versió catalana de la crònica de M. PARETS, *Dietari d'un any de pesta* (Vic 1989).

primaverals no foren suficients i al final de maig Jeroni Pujades es lamentava que «tot lo bisbat de Barcelona, Tarragona, Plana de Urgell i quant hi ha, plora de set. Las montanyas estan millor que les planas».²¹ L'aigua desitjada arribà precisament a mitjan juliol, acompanyada d'unes temperatures quasi hivernals, pluges i humitats, que es perllongaren durant tot el mes i que a l'Empordà «no déxan batre ni aprofitar los grans, que ·s gríllan en las garbas», escrivia Pujades.²² En algunes localitats, com Vilafranca del Penedès, la collita fou tan infima que, segons deixà anotat un notari, «s'entén que no sea cobrada la meitat de la llavor».²³

Les pluges, a voltes torrencials, continuaren al Rosselló i a l'Empordà durant la tardor de 1628 i la primera meitat de l'any següent. El dia 8 de novembre de 1628 la ciutat de Perpinyà patí un terrible aiguat, del qual el notari Pere Pascual deixà un testimoniatge precís a les seves memòries: «en tota la parròchia de Sanct Matheu no y havia casa gran ni xicha no fos plena de aygua, de tal manera que pensaven ésser a la fi del món; y causa de grandíssims danys tant de vides de persones com de criatures que estaven descuydats per los carrers, enderrocant moltes casas, aportant-se'n molt oli, vi, mobles y demás coses fins a les tines»;²⁴ així mateix, en acabar el mes de maig de 1629 Jeroni Pujades es planyia «per los grans ayguats hi ha hagut tot aquest mes en tot lo Empurdà, que tots los esplets estàvan bolcats y se pudrían a la rel».²⁵ Les previsions del duc de Feria, nou virrei de Catalunya, eren un xic més optimistes. A mitjan juny de 1629, tot just arribat a Barcelona, el flamant lloctinent informà Madrid que, si bé «por falta de agua en Urgell, Segarra y sus comarcas se ha perdido casi del todo [la collita]... la del Ampurdán, Rosellón y sus distritos viene a ser buena, de suerte que computado lo uno con lo otro será mayor que la del año pasado».²⁶

Però a l'Empordà i al Rosselló les pluges continuaren els mesos de juliol i agost de 1629 i entorpiren les batudes i altres feines de la collita,²⁷ les quals també es veieren impedides per la manca de segadors i altres treballadors temporers. Aquesta falta de braços al camp fou causada, d'una banda, per les crides reials, publicades al final del mes de maig de 1629, que obligaven a marxar del Principat a tots els francesos nouvinguts els darrers deu anys, mesura justificada per la guerra de Màntua, que enfrontava a Itàlia Felip IV d'Espanya i Lluís XIII de França pel control de la successió del ducat, fins llavors vinculat a la casa dels Gonzaga,²⁸ i, de l'altra, per les febres i terçanes, que s'estengue-

21. *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 134.

22. *Ibid.*, p. 150.

23. Citat per F. MUÑOZ PRADAS, *El creixement demogràfic, mortalitat i nupcialitat al Penedès. Segles XVII-XIX*, tesi doctoral (UAB, 1990), p. 162.

24. Paul MASNOU (ed.), *Les memoires du notaire Pierre Pascual*, «Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon» (1905), p. 216.

25. *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 202. Cal dir que els aiguats de l'Empordà contrastaven amb les rogatives per aigua que a final de maig es feien a Barcelona (*vid.* M. PARETS, *De los muchos sucesos...* [1888], ps. 29-30).

26. Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Consell d'Aragó (CA), lligall 377. Carta del duc de Feria del 12 de juny. Agraïxo aquesta informació a J. L. Betrán.

27. *Ibid.*, p. 216.

28. La crida reial es féu pública a Figueres el 29 de maig de 1629. Aquesta disposició resta inserida en un clima de general xenofòbia antifrancesa a tota la monarquia hispana. Així, el 1630 el

ren per diverses comarques catalanes; segons el testimoniatge de Jeroni Pujades, hi havia «tant grans febres, que no hi ha qui passe sens ellas [...] Entre tant malalts no's troba ab diner qui puga servir, ni bracers per al treball de la cullita»,²⁹ que fou en general dolenta i donà un blat «negrós, grillat i pudent».³⁰

Les omissions en les fonts literàries barcelonines de referències a rogatives per la sequera o a qualsevol altra adversitat climatològica ens fan suposar que, almenys per a una part del Principat, les perspectives per al 1630 semblaven més falagueres; però, tant a França com a Espanya, les collites foren sobtadament atacades de malura a mitjan abril i en el termini d'una setmana es perderen.³¹ D'altra banda, al Rosselló la primavera fou eixuta; les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà refereixen que el dia 9 de maig els cònsols de la vila enviaren el sots-sindic en «vista la esterilitat de la terra i la molta necessitat y avia de pluja» per suplicar la comunitat que anés a buscar les relíquies de sant Galdric –el sant tradicionalment invocat pels rossellonesos per remeiar les sequeres–, cosa que va tenir lloc el dia 13 del mateix mes amb una gran processó a les quatre de la tarda.³²

Crisi de subsistències, alteracions socials i conflicte polític

L'abastament de subsistències constituïa una qüestió cabdal per a les oligarquies urbanes que controlaven els governs locals de les ciutats de l'època moderna; del bon proveïment de cereals en depenien, en bona part, l'ordre públic i el prestigi de les autoritats municipals, però, alhora, també és cert que el control sobre els abastaments i els fenòmens de la inflació dels preus, l'agabellament i l'especulació, propis dels moments en què es produïa una crisi de subsistències, podien beneficiar directament o indirectament no pocs elements d'aquestes mateixes oligarquies municipals.³³ A més, a Catalunya els conflictes entre els interessos de la classe mercantil barcelonina i els dels propietaris

Consell de Castella va prendre diverses mesures contra l'entrada d'estrangers, que, segons V. Pérez Moreda, tenien la finalitat de «controlar el número y actividad de los extranjeros, cuyo número parece excesivo, e impedir por todos los medios que acudan más» (*Las crisis de mortalidad...* [1980], p. 299). També, durant el 1630, a nivell popular corrien rumors que la pesta que assolava la Itàlia espanyola havia estat provocada per «polvos verinosos» escampats pels francesos, que també els volien introduir a Catalunya i a tot Espanya (vid. Joan REGLÀ, *Una «guerra bacteriológica» en el siglo XVII*, «Pensamiento y Acción», VIII, núm. 79 [1957], ps. 21-22; i J. RIERA i J. M. JIMÉNEZ MUÑOZ, *Avisos en España de la peste de Milán*, «Asclepio», XXV [1973], ps. 165-172).

29. *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 216.

30. *Ibid.*, p. 218.

31. Arxiu Històric de Cervera, *Llibre vert de notes*, folis 149-151, citat per J. H. ELLIOTT, *La Revolució Catalana 1598-1640* (Barcelona 1966), p. 261.

32. APO, G-241, foli 166r.

33. Fernand Braudel ho expressa d'aquesta manera: «De todas las codicias y atenciones que concita el trigo, no la menor la de los gobernantes [...] la avaricia del fisco en lo concerniente al trigo era insaciable. Además el comercio del trigo abría la puerta a una serie de favores y de gracias. Era una balanza de mando y de presión; una manera de pagar servicios y conferir privilegios» (*El Mediterráneo y el mundo mediterráneo en la época de Felipe II*) (Mèxic 1976), vol. I, p. 757.

terratinents motivaren l'absència d'una política econòmica coherent. Els mercaders barcelonins —molts dels quals eren membres del Consell de Cent— es beneficiaven de les importacions de gra que feia la ciutat, procedents de Sicília o del sud de França especialment, ja que asseguraven un carregament de tornada en els seus negocis d'exportació de teixits.³⁴ D'altra banda, nobles com el comte de Santa Coloma pressionaven perquè les autoritats virregnals els atorguessin llicències per a treure blat del Principat i maximitzar els seus guanys; així, en el període de relativa abundància del 1623 al 1627 es donà permís per a exportar 72.500 quarteres de blat.³⁵

La imprevisió de les autoritats i l'acumulació de les males anyades al camp català es deixaren sentir de ple a l'hivern i a la primavera de 1631. Tal com es pot observar al quadre 2, a Barcelona i a Girona els preus del blat s'enfilaren a 70 sous la quartera, duplicant d'aquesta manera els valors que tenien els anys d'abundor de 1623-24.

QUADRE 2. Preus del blat (1620-40) (sous la quartera)

any	Girona		Barcelona	
	s/q	índex	s/q	índex
1620	42	100	45	100
1621	47	111	41	91
1622	32	76	48,75	108
1623	32	76	39,75	88
1624	32	76	37,66	83
1625	40	95	41,50	92
1626	53	126	44	97
1627	54	128	45,25	100
1628	56	133	42,58	94
1629	58	138	55,41	123
1630	70	166	60,25	133
1631	66	157	71,66	159
1632			58,16	129
1633			51,58	114
1634			37	82
1635			50	111
1636			45,25	100
1637			45,75	101
1638			44,16	98
1639			46,75	103
1640			47,08	104

Fonts: per a Barcelona, Eva SERRA, *Pagesos i senyors* (1988), ps. 439-440; per a Girona, R. ALBERCH i N. CASTELLS, *La població de Girona. Segles XIV-XX* (Girona 1985), ps. 62-63.

34. Això és denunciat per Francesc Gilabert als seus *Discursos sobre la calidad del Principado* (1616): «Que Barcelona compre trigos alienigenos concedido, pero que sea por no haberles en la tierra niégolo. Y si a esta negativa me responden con una presunción en razón fundada, que es no ser creíble busquen fuera del Reino lo que en él tienen, digo la tendría por firme a no hacerla bambolear el interés de los que la Casa de la Ciudad gobiernan, pues siendo los más mercaderes, sujetos a quienes el interés de adquirir hacienda tiene banderas extendidas, sospecha tiene de que esta traza de mercar fuera del Reino sacan para si provecho» (citat per J. CARRERA i PUJAL, *Historia política y económica de Cataluña* [Barcelona 1947], vol. I, p. 368). Sobre F. Gilabert, *vid.* Joan Pau RUBIÉS, *El pensament polític del cavaller D. Francisco Gilabert*, tesi de llicenciatura (UB, 1987).

35. *Vid.* J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane de 1553 à 1717* (París 1960), p. 41.

A Barcelona, els fenòmens de l'alça dels preus, l'escassetat de tota mena de queviures i els avalots populars contra les autoritats acusades de ser responsables de la carestia són esplèndidament descrits a la crònica de Miquel Parets:

*«No cabe en humano encarecimiento la suma necesidad y la hambre que se padeció no sólo en Barcelona, pero por Cathaluña, desde primeros de diciembre de 1630 hasta el junio de 1631. Llegó a valer el trigo a dos doblones la quartera, y el arroz y abas a treinta y seis y a quarenta rreales, sin que se hallase ni de uno ni de otro, y lo poco que se encontraba lo trayan por mar, malo, puerco y ediondo, y a ningun precio se hallaba ni pan ni trigo, y estando ya en marzo creció más la necesidad, pues cesaron de vender pan en las tablas públicas y el sacar trigo a la plaza. Llegó esto a extremo que la gente y los niños hiban [cridant] via fora fam por las calles; y el día de Santa Madrona, commovida la plebe, quiso dar saco a la aduana. Entendiéronlo los Conselleres, y encaminándose a ella, así como los vió el tumulto, dió tras ellos con ánimo a lo que se veía de matarlos, por lo mal prevenidos que se hallaban para un lance como este y que les constava tan de antemano, retiráronse los Conselleres en un baluarte para defenderse, endonde como asediados estuvieron, hasta que entendido por el Virrey, tomando su guardia y carroza fue al baluarte, y después de larga conferencia los sacó consigo, y yendo a la aduana, repartieron el pan que havia amasado, y se dió orden que incesantemente se amasase; pero sucedía que la estava aguardando así como lo sacavan del borno, y medio cocido, a puñadas hasían de él, y a beces sucedió robar la masa medio hecha...»*³⁶

Però l'abast de la crisi de subsistències de 1630-31 cal precisar-lo amb l'anàlisi dels diversos trastorns, desequilibris i respostes que provocà en el teixit demogràfic, econòmic i polític de la societat barcelonina, i catalana en general, i això incardinat en un context hispànic i europeu, puix que l'extensió de la pesta milanesa, amb el consegüent trasbals de les relacions comercials amb França i Itàlia, o el fet que la fretura alimentària fos gairebé general a tot Europa entre el 1628 i el 1631, no constitueixen elements aliens a les causes i a la gravetat de la crisi en el seu àmbit català.

Un primer i habitual fenomen que generà la successió de males anyades en el camp català fou l'augment considerable del nombre de pobres, rodamons i població marginada i necessitada en el medi rural. Durant el 1630 i el 1631 autèntiques onades de pagesos famolencs cercaven l'empara de les institucions de caritat de les ciutats per tal de sobreviure. A Cervera, un cronista de l'època es refereix als forasters que hi arribaven dient: «molts dies no menjaven sinó herbes, i venien macilents, negres, pàl·lids i talment difunts, que causava llàstima de mirar-los.»³⁷ Si els nuclis urbans tenien problemes d'abastament a determinades comarques del Principat la fam apareixia com un dels implacables genets de l'Apocalipsi: «asiguravan que en la Ribera del Ebro y campo de Tarragona mucha gente pereció miserablemente a mano de la pura necesidad y hambre», assegurava Miquel Parets a la seva crònica durant la primavera de 1631.³⁸

L'allau de gent forastera que anà cap a Barcelona es pot constatar a partir dels registres d'ingressos i de defuncions de l'antic Hospital de la Santa Creu. Tal com s'observa al quadre 3, en el bienni 1630-31 augmentà, respecte als anys anteriors, en més d'un 30 per 100 el nombre d'acollits a la dita institució

36. M. PARETS, *De los muchos sucesos...* (1888), vol. XX, ps. 74-75.

37. *Vid.* Agustí DURAN I SANPERE, *Llibre de Cervera* (Barcelona 1977), p. 444.

38. M. PARETS, *De los muchos sucesos...* (1888), vol. XX, ps. 74-75.

benèfica i, al mateix temps, s'elevà considerablement el percentatge de defuncions respecte al total d'ingressats.

QUADRE 3. *Ingressos i defuncions a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona (1625-34)*

Anys	Homes			Dones			Total		
	ingressos	defuncions	%	ingressos	defuncions	%	ingressos	defuncions	%
1625	2259	406	17	890	190	21	3149	596	18
1626	2787	486	17	951	227	23	3738	713	19
1628	2218	394	17	1135	210	18	3353	604	18
1630	3373	646	19	1280	324	25	4653	1970	20
1631	3809	788	20	1678	397	23	5487	1185	21
1632	2190	383	17	1154	257	22	3344	640	19
1633	2443	414	16	1069	201	18	3512	615	17
1634	2319	424	18	906	190	20	3225	614	19

Font: J.L. BETRAN, *Pobreza y marginación en la Barcelona de los siglos XVI i XVII*, «Historia Social», núm. 8 (1990), p. 105.

Aquest contingent de població forana no feia sinó agreugar el problema de l'avituallament de la capital del Principat,³⁹ ja dificultat per la carestia generalitzada del camp català i per les restriccions comercials imposades per l'amenaça de la pesta milanesa, que llavors assolava amb duresa els territoris del sud de França. Aquestes circumstàncies, a més de complicar el regular subministrament de Barcelona i d'altres ciutats del Principat, encariren enormement els preus de les subsistències.⁴⁰ Així, al quadre 4, que reflecteix les compres de blat del municipi barceloní entre el gener de 1630 i el maig de 1631, es pot observar l'escalada dels preus, que arribaren a 100 sous la quartera al final del mes de maig de 1631. D'altra banda, la sequera del 1631 impossibilità de moldre el gra prop de Barcelona i s'hagué d'enviar als molins de Tarragona, Girona o Molins del Rei, cosa que ocasionà unes pèrdues al municipi de vint rals per quartera.⁴¹

39. A més, en aquestes situacions de fretura, els pobles del Pla de Barcelona solien dependre del proveïment de la capital. Així, a la primavera de maig els consellers es planyien del blat i de la farina que sortia «fora ciutat per los llochs circunvehins della que també patien molt gran necessitat, y ésser una cosa molt danyosa a la Ciutat de haver de provehir també pa als de fora ciutat, tenint tan poch blat com tenie» (*DACB*, vol. x [1902], p. 525).

40. A Barcelona, durant la baixa edat mitjana i l'alta edat moderna, tant el blat com la farina eren d'adquisició lliure, encara que estigués molt reglamentat el lloc de les vendes, la manera de seleccionar els productes i la graduació dels preus. Però des del moment que, per tal de prevenir possibles caresties, el Consell se'n convertia en emmagatzemador, els ciutadans, tant si eren forners com no, havien d'adquirir el blat de la ciutat. Sobre aquestes qüestions del proveïment *vid.* A. DURAN I SANPERE, *Barcelona i la seva història* (Barcelona 1973), vol. II, ps. 425 i ss., i ÈMILI GIRALT, *En torno al precio del trigo en Barcelona durante el siglo XVI*, «Hispania», XVIII (1959), ps. 38-61.

41. Arxiu Històric Municipal de Barcelona (AHMB), sèrie II, Registre de Deliberacions, 140 (30- IX-1630 a 30- XI-1631), foli 49. El problema de la manca d'aigua per als molins havia estat considerat pel Consell de Cent el 1627; s'elaborà un projecte, amb un cost de 77.000 lliures, per tal de construir una séquia d'aigua del riu Llobregat fins a Barcelona (*vid.* *Discurs fet per ordre dels molt Il·lustres Senyors consellers, obrers y savi Consell de Cent, en lo anivellar y aportar una séquia de aygua del riu Llobregat a la Ciutat de Barcelona* [Biblioteca de Catalunya (BC), Fullets Bonsoms (F. Bon.), núm. 5410]). *Vid.* també la part que A. DURAN I SANPERE dedica a «Barcelona...» (1973) als *Projectes per portar a Barcelona les aigües del Besòs, del Llobregat i del Ter*, vol. II, ps. 441-444.

QUADRE 4. *Compres de blat per part de la ciutat de Barcelona*
(gener de 1630 - abril de 1631) (els preus són en sous per quartera)⁴²

data	comerciant	nombre de quarteres	origen	preu	índex
10-I-1630	Joan F. Cudina	10.000	Rosselló	53	100
23-I-1630	—	1.300	—	54	101
16-III-1630	Antonio Frigoli	1.700	—	55	103
-III-1630	—	1.200	Aragó	54	101
5-IX-1630	Pau Puig	6.000	Rosselló	54	101
12-IX-1630	Baltasar Aymerych	1.000	Sardenya	56	105
12-XI-1630	Jordi Fluvià	1.200	Sicília	66	124
15-I-1631	Pere Haic	6.000	—	67	126
16-I-1631	Francisco Gorgollón	1.600	—	63	118
23-II-1631	Francisco Gorgollón	4.000	—	77	145
6-III-1631	Josep Mora	6.000	—	77	145
12-III-1631	Francesc Frigolay	6.000	—	74	139
20-III-1631	Antoni Muxiga	3.500	—	—	—
26-III-1631	Bertran Brineu	4.000	—	74	158
26-IV-1631	Antoni Muxiga	6.000	Sardenya	100	188
23-IV-1631	—	3.000	—	100	188

Els consellers de Barcelona no estalviaren esforços per tal de remeiar el problema del proveïment de subsistències: es reuniren «en moltes juntes tingueren axí de dies com de nit, com altres en lo dit temps, no perdonant may a ningun cansantio y treball de molts ne aportaren per acudir al cuydado y afflictió tenien de estas cosas».⁴³ Però les quantitats de gra aconseguides a través dels mercaders i negociants eren curtes per al consum normal dels aproximadament 40.000 habitants que tenia Barcelona en aquelles dates;⁴⁴ essent freqüents, a l'hivern i a la primavera de 1631, les situacions de manca de reserves a la duana de la ciutat,⁴⁵ o de penúria total als mercats, especialment el mes de maig, durant el qual «molts dies se troba la plassa del blat sens gra de blat pera vendre», segons que refereix el *Dietari de l'Antich Consell Barceloní*.⁴⁶

Altrament, aquests moments d'estretor eren aprofitats per certs individus i oficis per fer grossos i ràpids guanys. Els flequers i forners burlaven reiteradament les ordenances municipals sobre la fabricació i venda del pa: barrejant ordi

42. AHMB, sèrie II, Administració del Pa, 10, capbreu 1618-40. Agraeixó a Josep Conejo l'elaboració d'aquesta estadística.

43. DACB, vol. x (1902), p. 525.

44. Una estimació feta pels consellers l'any 1627 dona un total de 8.600 focs (vid. A. GARCÍA ESPUCHE, *Barcelona a principis del segle XVII. La Ciutadella i els canvis de l'estructura urbana*, tesi doctoral [Universitat Politècnica de Barcelona 1987]). Per a les diverses estimacions sobre la població barcelonina del XVII, vid. el vol. I.

45. Al Registre de Deliberacions del Consell (AHMB, sèrie II, núm. 140) es pot constatar l'escassetat de les reserves dels magatzems de la ciutat des del desembre de 1630.

46. DACB, vol. x (1902), p. 525.

i altres cereals amb el blat, rebaixant el pes de les peces, deixant la massa mig cuita perquè pesés més i, fins i tot, posant-hi terra.⁴⁷ El mes de juliol de 1631 el doctor Berart, de la Reial Audiència, informava que els flequers de Barcelona, aprofitant la fretura dels mesos anteriors, havien estat substituïnt farina per terra, i així havien robat a la ciutat l'enorme quantitat de 18.750 lliures de pa diàries.⁴⁸

En realitat, els aldarulls populars, com l'anteriorment descrit per la crònica de Parets, eren provocats no tant per situacions extremes de fam, com per la indignació del poble a causa de la pusillanimitat de les autoritats amb els fraus i la mala qualitat i distribució de les subsistències.

En arribar el mes de maig, i com que va augmentar la carestia i les seves seqüeles econòmiques i socials, els consellers portaren a terme una política més enèrgica que tenia tres grans objectius: 1. assegurar el proveïment i la distribució del pa mitjançant el racionament; 2. evitar els fraus i tropells dels flequers i forners centralitzant el mercat; i 3. adquirir blat per posar fi com més aviat millor a la fretura, intensificant a tal efecte les gestions de compra fora de Catalunya.

En el terreny de l'abastament, el Consell decidí, en una sessió del 19 de maig, organitzar un sistema de racionament basat en el funcionament següent: dividir la ciutat en parròquies i aquestes per carrers de cent cases i encarregar a un centener, amb tres ajudants (un per cada estament), que repartís el pa. Cadascun dels centeners havia de tenir allistades totes les persones i cases del carrer que li havia estat encomanat, per a això s'havia de servir dels llibres de confessions del rector, i entregava la petició del nombre de pans necessaris per a la seva centena a l'administrador de la duana, el qual li lliurava el pa corresponent a la taxa «de vuyt diners de pa per persona cada dia, durant esta falta de blats».⁴⁹

Cal dir que no solament a Barcelona s'organitzà un sistema de racionament del pa. A Girona, ja el mes d'abril, es féu un inventari detallat de les persones i de famílies i de les existències de gra, i es posà en pràctica un repartiment de pa controlat per les autoritats municipals que durà fins a mitjan maig, en què arribaren els subministraments de cereal procedents de Còrsega i Sicília que havien estat negociats pels jurats.⁵⁰

En segon lloc, es prohibí als flequers d'amassar i vendre pa pel seu compte; hom els obligà a fer-ho a la duana i als pallols de la ciutat sota el control dels consellers, els quals havien d'anomenar «una o dos personas pera que assistescan en los forns se courà pa per la ciutat, a fi e effecte de que los forners no fassen fraus», i es disposà, finalment, que, per tal d'evitar qualsevol picaresca, que «ninguna persona pugui ni sia llicít, ni permès directa, ni indirectament, anar a

47. AHMB, sèrie II, Registre de deliberacions, núm. 140, foli 118.

48. Vid. J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana...* (1966), p. 256.

49. Les mesures del Consistori barceloní es feren públiques en un fullet titulat *Pera posar en executió la deliberació que lo savi Consell de Cent feu als 19 de maig 1631 acerca de provehir de pa ab igualtat als ciutadans y habitants de esta ciutat de Barcelona, en esta gran necessitat de blat* (BC, F. Bon., 5405).

50. Vid. N. CASTELLS, *L'estructura familiar de la població gironina el 1631 a Girona a l'època moderna. Demografia i economia* (Girona 1982), ps. 107-164. Vid. també les referències que en fa Jeroni de Real, llavors jurat en cap de Girona, a la seva *Crònica*, estudiada i editada per Joan BUSQUETS, *Una ciutat catalana del Barroc. Girona segons la crònica de Jeroni de Real*, tesi doctoral (UAB, 1990).

comprar pa fora de son districte a pena de trenta dias de presó per quiscuna vegada fera fet lo contrari».⁵¹

Sortosament, no calgué perllongar gaire aquestes mesures d'excepció. Les gestions per a adquirir gra, iniciades pels consellers els darrers dies del mes d'abril amb Ciutat de Mallorca, de la qual se sabia que «tenie molt blat pera més de sa provisió»,⁵² fructificaren al final de maig i, a través del mercader Aloy Roca, s'aconseguien 15.000 quarteres de blat per a repartir entre Barcelona, Tarragona i Mataró. Les 10.000 quarteres destinades a la Ciutat Comtal allunyaren definitivament la carestia, tot esperant la collita de l'estiu.⁵³

Els abusos i els fraus dels flequers, a més de provocar l'animositat popular contra les autoritats municipals, desencadenaren un conflicte entre els poders que cohabitaven a la capital del Principat.⁵⁴ En esclatar l'escàndol del pa, el virrei duc de Cardona va enviar alguns oficials reials per controlar el pes i la qualitat de les subsistències que es venien a les places; així mateix, els homes del virrei prohibiren que diversos vaixells, procedents de zones empestades, entressin al port de Barcelona, la qual cosa provocà conflictes amb els guardes del morbo de la ciutat, alguns dels quals acabaren arrestats. Aquestes actuacions feren exasperar els consellers, que entenien que el virrei havia transgredit clarament els privilegis de la ciutat, i després d'infructuoses protestes i ambaixades davant el duc de Cardona, decidiren d'enviar a Madrid Josep de Bellafila per presentar directament el cas al rei. El desig d'Olivares d'obtenir subsidis dels catalans, quan precisament preparava un nou viatge de Felip IV per a revifar les inacabades corts del 1626, contribuï a liquidar la qüestió. Com a gest de bona voluntat envers Barcelona, el febrer de 1632 va confirmar-li la jurisdicció de temps de plaga que Bellafila havia anat a Madrid a presentar.

Pesta i mortalitat

La carestia general europea de 1628-31 va anar acompanyada d'una epidèmia de pesta que afectà sobretot el sud del regne de França i la zona septentrional de la península italiana. A França, la pesta ja hi era present des del 1625, i tingué dos períodes especialment virulents els anys 1626-27 i 1630-31, mentre que a Itàlia del nord el contagi causà unes destrosses imponents entre el final del 1629 i la tardor del 1631: 60.000 víctimes a Milà, 30.000 a Verona, 15.000 a Bolonya..., la qual cosa significà en total una pèrdua de més d'un milió d'habitants sobre una població que s'aproximava als quatre milions.⁵⁵

Les autoritats catalanes seguien atentament totes les notícies que arribaven

51. BC, F. Bon., 5405.

52. *DACB*, vol. x (1902), p. 526.

53. *Ibid.* El Dietari ofereix fins i tot la còpia de la correspondència generada per les negociacions.

54. Sobre aquestes derivacions polítiques de la carestia del 1631 segueixo fonamentament J. H. ELLIOTT, *La revolta catalana...* (1966), ps. 256-258.

55. *Vid.* la visió general que sobre Itàlia i França ofereixen les obres de Lorenzo DEL PANTA, *L'epidemie nella storia demografica italiana. Secoli XIV-XIX* (Torí 1980), ps. 158 i ss.; i J. DUPAQUIER (dir.), *Histoire de la population française. 2. De la Renaissance à 1789* (París 1988), ps. 197 i ss.

de la frontera del Rosselló sobre l'extensió de la pesta al sud de França. A l'estiu del 1628 l'epidèmia afectava les regions del Carci i de Roergue i arribava fins a Narbona. Aquestes notícies inquietants motivaren que Miguel de los Santos de San Pedro, bisbe de Solsona i llavors virrei de Catalunya, decidís posar guàrdies a la frontera i prohibir l'entrada de mercaders francesos.⁵⁶ El juny de l'any següent el nou lloctinent, el duc de Feria, feia saber a Madrid que a França s'estenia *«la peste muy vigorosa y particularmente cerca destas fronteras, habiéndose muerto en Narbona, que está a diez leguas de Perpignan, gran número de gente. En toda esta Provincia se guarda con mucha vigilancia y cuidado y se continuará con él mismo, siendo cosa de tanta consideración»*.⁵⁷

Al final de 1629 corregué la brama que per Regencós i Begur s'havia introduït la pesta. El virrei duc de Cardona ordenà a Miquel Àngel Llorens, jutge de cort, que prengués informació del contagi; mentre que Barcelona, Girona i altres ciutats enviaren diversos metges i cirurgians cap a aquests llogarrets marítics del Baix Empordà per tal de confirmar les noves que corrien.⁵⁸

A mitjan desembre el virrei declarava oficialment l'existència de l'epidèmia, i ho comunicà a les universitats del Principat; la missiva que envià a la ciutat de Girona ho explicitava així: «restam amb viu pesar de que lo mal contagiós de pesta sie tant declarat y que la Província estiga posada en tant eminent perill per causa de la negligència y floxetat que se ha tingut en la executió y cumpliment de nostres ordres», i afegia que, per tal d'aturar el mal, havia manat publicar noves crides «prohibint totalment lo comerci ab França a personas, vaixells, robes, mercaderies y altres coses de qualsevol spècia que arriben de dit regne y també als dits llocs de Begur y Rejencós».⁵⁹ Segons informaren posteriorment els jurats gironins al mateix virrei, el contagi havia penetrat a través d'una bala de capes de pastor, suposadament procedent d'un tràfic de contraban, que arribà a mans del batlle de Regencós.⁶⁰ Però no sembla del tot clar que la malaltia declarada fos efectivament pesta. Segons el cronista Jeroni Pujades, els informes mèdics eren

56. *Vid.*, per a aquest tema, la informació procedent de l'Arxiu de la Corona d'Aragó recollida per J. NADAL i E. GIRALT, *Ensayo metodológico para el estudio de la población catalana de 1553 a 1717*, «Estudios de Historia Moderna», III (1953), ps. 250-251.

57. ACA, CA, lligall 378. Carta del duc de Feria del 12 de juny de 1629.

58. *Vid.* J. NADAL i E. GIRALT, *Ensayo metodológico...* (1953), p. 251; i *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 222.

59. Arxiu Històric Municipal de Girona (AHMG), Manual d'Acords del 1629, entre els folis 185 i 186, carta del duc de Cardona als jurats de Girona el 21 de desembre.

60. AHMG, Sanitat, lligall núm. 1. En una carta del 28 d'abril de 1630 els jurats gironins relataven al virrei com els havia arribat tal informació: «Bernat Valencas, ciutadà dels insaculats en lo Consell desta Ciutat, nos ha referit esta tarda que Joseph de Millars i Catorres, domiciliat en la vila de la Bisbal, qui segons entenem és passat per esta Ciutat y va en eixa, li ha dit y encomenat quant és passat que ns digués que lo balle de Rejancós, qui és tal Bruguera, lo die de any va fer convocar los balles dels llochs circunvehíns y que en presència dells, axí convocats, y de altres personas qui estàvan a la mira, si bé uns y altres molt de lluny, se va ajonallar, y ajonallat demanant primer perdó a Déu Nostre Senyor, ne demanà també a tots los presents y confessà públicament que ell era la causa y principi del mal de Rejancós, perquè digué que un rajoler biscaï en sa casa y li digué que sabia una bala de capes de pastor amagada y que si ell, dit balle, li n prometia una ell la donaria en sas mans; y axí dit balle la y prometé, y a les hores lo biscaï, lo anà de nits y aportà dita bala de capes en casa dit balle, y lo balle com havia promès donà una capa a dit biscaï qual havent-se posada dita capa se encontrà encontinent y morí de propte, ab moltes vértolas; y dit balle vehén axò, temorós que no s descobrís, prengué lo cos y lo soterrà en un marge [...] y de aquí havia vingut a seguir-se tot lo que V. Exa. sap que ha succehit.»

contradictoris. Diversos facultatius que hi enviaren les universitats de Girona, Figueres i la Bisbal «feren relació no era pesta declarada sinó bubons y carbunclos, espècies de mal contagiós»; només el doctor Francesc Rossell (enviat des de Barcelona) i el jutge Llorens havien considerat que es tractava d'una brot pestífer; segons Pujades, hi havia una connivència entre aquests i el duc de Cardona, el qual estava interessat a pregonar la presència de l'epidèmia de pesta al Principat «perquè ab temor de esta fama no vingués la Reyna de Hungria en Cathalunya y fes embarcació en Caratagena, per aforrar-se él de gastos». ⁶¹ Falsejar informes mèdics per beneficiar interessos particulars o collectius no era pas gens excepcional a l'època, ⁶² i és molt possible que la denúncia del nostre cronista fos verídica. D'altra banda, el fet que el contagi s'encengués en ple període hivernal i s'extingís el mes d'abril no reflecteix precisament l'estacionalitat més característica de les epidèmies de pesta; altrament, l'extensió de terçanes i d'altres malalties en aquells anys és ben provada. ⁶³

En canvi, no és gens dubtosa l'entrada de la pesta al Rosselló a l'estiu del 1631. Els estralls que l'epidèmia ocasionava al sud de França eren seguits amb preocupació arreu del Principat. El 5 d'abril de 1631, davant les proporcions que la pesta prenia al Llenguadoc, el Consell barceloní tancà tota relació comercial amb França. ⁶⁴ Però, malgrat les mesures de prevenció, la pesta s'introduí per Pollestres. En aquesta petita localitat rossellonesa, situada prop de Perpinyà, ja el 24 d'abril de 1631 es declarà una quarantena per a tots els seus 168 habitants, símptoma inequívoc d'un perill imminent, possiblement relacionat amb algunes defuncions sospitoses en el territori de la comunitat o dels encontorns, i el mes de juliol la presència de l'epidèmia ja era incontestable. ⁶⁵ De Pollestres passà a Perpinyà, on el dia 28 de juliol es produí la primera víctima, a Tuïr, Roca d'Albera, Ciutadella i tot un seguit de poblacions. ⁶⁶ També per la Cerdanya una altra via de penetració amenaçava les terres del Principat: el dia 3 de setembre D. Josep d'Urgell, tinent del castell de Querol, informava el duc de Cardona que «el primer día deste mes se ha descubierto en el lugar de Portessa, en la valle de Carol, en el lugar

61. *Dietari de Jeroni Pujades* (1976), vol. IV, p. 222.

62. Així, per exemple, el juliol de 1650 els doctors Dimas Vileta i Lluís Mora testimoniar en els seus informes mèdics, encarregats per la ciutat de Barcelona, que no hi havia pesta a Girona. En realitat, el contagi s'havia encès a la ciutat de l'Onyar ja els dies finals de l'abril, però una generosa gratificació dels jurats gironins —seixanta dobles d'or— evità, encara que fos momentàniament, que la pesta fos declarada i Girona es veiés aïllada comercialment (vid. J. NADAL, *L'última pandèmia de pesta a Catalunya 1650-1654*, «II Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana» [Barcelona 1977], ps. 32 i ss). Els informes dels doctors Vileta i Mora són reproduïts al llibre de M. CAMPS SURROCA i M. CAMPS CLEMENTE, *La pesta de meitats del segle XVII a Catalunya* (Lleida 1985), ps. 34-38.

63. Vid. més avall, quadre 5. Altrament, el mateix Jeroni Pujades anota al seu *Dietari* que el dia 17 de desembre de 1629 «me emmalaltí de terçanes dobles que m duraren fins a Capdany» (*Dietari de Jeroni Pujades* [1976], vol. IV, p. 222).

64. *DACB*, vol. X (1902), ps. 465 i 495-496.

65. Sobre la introducció de la pesta a Pollestres, vid. l'article de Marie-José PARAYRE, 1631: *La peste à Pollestres et la contamination de Perpignan*, «Entre Aspres i Rosselló, Pollestres», núm. 5 (1987), ps. 10-28. Agracixo aquesta referència a Pep Vila.

66. Segons les memòries de Sant Joan de Perpinyà, la pesta entrà a la Roca d'Albera i Tuïr el 3 de setembre, i causà en aquesta darrera localitat més de cinc-centes víctimes (APO, G-241, folis 176 i ss. i 183r.).

*más cerca de Francia, a media legua deste castillo y de tres leguas de Puigcerdán, el mal contagioso de peste en quatro personas. Y los demás del lugar se han huydo por los montes haciéndose cada uno su cabaña, y nosotros acá más abaxo poniendo nuestras guardias para que no se comuniquen con los demás lugares circunvezinos».*⁶⁷ El virrei, duc de Cardona, després de consultar amb els membres de les tres sales de la Reial Audiència, decidí de tallar tota mena de comunicacions amb els territoris situats al nord dels Pirineus per tal d'aïllar-los amb un sever cordó sanitari que evità l'extensió del contagi a la resta de Catalunya.⁶⁸

A Perpinyà ben aviat corregué la veu de les primeres morts per pesta, que fou declarada oficialment el dia 12 d'agost⁶⁹ i s'inicià tot seguit un èxode en massa de les autoritats i de la gent benestant de la ciutat: cònsols, cavallers, burgesos, mercaders, notaris, com el cas del nostre cronista Pere Pascual, que marxà cap a Canet i Torrelles de la Salanca acompanyat de vint membres de la seva família, incloent-hi criats,⁷⁰ o del bisbe fra Gregori Parceró i del capítol catedral, que s'installaren a Elna.⁷¹ El flagell de la pesta assolà amb força inusitada la vila de Perpinyà, especialment els mesos d'octubre i novembre de 1631. Segons el llibre de memòries de la Comunitat de Sant Jaume, del total de les 134 defuncions enregistrades en aquella parròquia durant els mesos de l'epidèmia, 24 corresponen al mes d'octubre i 89 al mes de novembre; es constata, així mateix, gràcies a aquesta llista, l'acusada desigualtat social davant la mort en el temps del contagi, puix que, dels 76 caps de casa difunts amb ofici especificat, 30 eren hortolans i 12 bracers,⁷² cosa ben lògica atesa la fugida en massa de les classes benestants de la ciutat. Un recompte encomanat pel bisbe Parceró als capellans de les parròquies una vegada va haver cessat la pesta fixava en 4.000 el nombre de víctimes a la capital del Rosselló, que abans de l'ensulsiada tenia aproximadament uns 10.000 habitants,⁷³ estimació que cal considerar amb cautela, puix que el mateix redactor del llibre de memòries de la parròquia de Sant Jaume reconeix que «lo número de morts no se és pogut averiguar perquè no enterraven, de dit que moriren molts per los ordes, de manera que y avia varies opinions si éran sinch mil o sis mil, altres dèyan que passaven».⁷⁴

67. ACA, CA, lligall 381.

68. Així ho explica el mateix duc de Cardona al rei Felip IV en una carta del 14 de febrer de 1632 (ACA, CA, lligall 227). A l'Arxiu Històric Municipal de Girona es guarda un pla acolorit de les posicions de guarda del cordó sanitari (secció Plànols i mapes, núm 1).

69. Els cònsols de Perpinyà intentaren, durant tota la primera quinzena d'agost, dissimular el contagi per tal que no es tallés el comerç.

70. *Memòries del notari Pere Pascual* (1905), p. 219.

71. *Vid.* Basili DE RUBÍ, *Un segle de vida caputxina a Catalunya 1564-1664* (Barcelona 1977), p. 416.

72. Biblioteca Municipal de Perpinyà (BMP), ms. 176: Llibre de memòries de la Comunitat de Sant Jaume, folis 65 i ss.

73. En una carta del 7 de febrer el bisbe Parceró informava que la pesta havia causat les següents víctimes a Perpinyà: 945 a la parròquia de Sant Joan, 965 a la de Sant Mateu, 920 a la de Sant Jaume, 593 a la reial, 450 a la Morberia i 100 al Castell, les quals sumaven en total 3.973 òbits, als quals caldria afegir 56 religiosos i 31 sacerdots de Perpinyà i altres llocs dels Comtats (ACA, CA, 384, plec 1, citat per J. NADAL i E. GIRALT, *Ensayo metodológico...* [1953], p. 254).

74. BMP, ms. 176, foli 65. Les xifres que donen els historiadors rossellonesos són ben diverses: Pierre VIDAL, *Histoire de Perpignan* (París 1897), parla de 2.500 víctimes; Jean DE GAZANYOLA, *Histoire du Roussillon* (1857) i D. M. J. HENRY, *Histoire de Roussillon* (1835), donen un total de 6.000 morts. Com que no es conserven els registres parroquials de Perpinyà d'aquesta època, resulta impossible de precisar el nombre de víctimes.

Els darrers mesos de l'estiu i al llarg de la tardor de 1631 Perpinyà i, en general, tots els territoris del Rosselló patiren una situació d'autèntica anarquia social. La fugida de les autoritats de les zones empestades comportà un desordre i un desgovern generalitzats. El dia 5 de setembre D. Joan de Llupià, procurador reial dels combats de Rosselló i Cerdanya, informava el virrei en els temes següents: «*Por las aldeas y villas ay grandes desafueros, que está el gobierno en manos de los villanos, y por sus antojos y passiones se privan del comercio unos a otros y así convendría mandase V. Exa. que el Governador residiese en Rossellón y no a Cerdaña*»,⁷⁵ mentre que, per la seva part, els capellans de la comunitat de Sant Jaume s'escandalitzaven de la relaxació moral i de costums: «no obstant que la multitud dels mors era tanta, no deixàvan de fer mil assolències, y en particular lo sexo femení, en fi era la gran relaxació dels costums que aparaixia no havia Déu ni Lley, que pera gent de esperit era major peste que la matava los cossos».⁷⁶

En aquestes condicions no és estrany que l'organització sanitària deixés molt a desitjar, tal com reflecteixen les memòries de la Col·legiata de Sant Joan de Perpinyà: «en la morberia era tanta la gent que acodia de la vila que no trobaven los morbés fusta pera fer barraques y així patien molt los malalts que de ordinari ni avia més de tres cents»,⁷⁷ i que l'epidèmia s'estengués arreu dels comtats, puix que, tal com es pot observar al quadre 5, també les localitats del Vallespir i del Conflent acusaren alces notòries de mortalitat a causa del contagi, que finalitzà el mes de febrer de 1632.⁷⁸

Però per al conjunt del Principat els efectes demogràfics de la pesta del Rosselló de 1631 són molt relatius, sobretot si els comparem amb l'extensió i la gravetat de les crisis de mortalitat que havien delmat la població catalana els anys situats entre la tercera i la quarta dècada del segle XVII. Una mostra de les sèries de defuncions de 28 parròquies, repartides per 14 comarques del Principat (vegeu l'annex 1) ens permet d'avaluar l'impacte sobre la demografia catalana de la fatal combinació entre l'extensió de les epidèmies (febres, tifus...) i els efectes de la carestia generalitzada i dels dèficits alimentaris consegüents.⁷⁹ Tal com es pot observar al quadre 5, a 25 de les 28 parròquies estudiades es registra, almenys en un dels anys que van del 1627 al 1632, una alça de les defuncions de més d'un 50 % sobre la mortalitat estimada «normal» del període, proporció que, segons indiquen M. Livi Bacci i Lorenzo del Panta,⁸⁰ afecta les possibilitats reproductores de la generació nascuda l'any de la crisi i n'anulla la recuperació.

75. ACA, CA, lligall 381. Al mateix lligall, una altra carta dirigida al virrei, en aquest cas per D. Berenguer d'Oms —escrita el 13 de setembre al Portús—, fa una descripció semblant de la situació: «*esto se ha governado como un cuerpo sin cabeza, que cada lugar es una República*».

76. BMP, ms. 176, foli 60v.

77. APO, G-241, foli 183r.

78. Per aquesta raó creiem que la xifra de defuncions causada per l'epidèmia devia ser força superior a les 5.000 víctimes que fins ara se li han atribuït (vid. J. NADAL i E. GIRALT, *Ensayo metodológico...* [1953], p. 254). Els materials dels APO (amb abundants registres sacramentals del Rosselló, Conflent i Vallespir, i amb riquíssims fons documentals de tota mena) mereixerien una exploració més profunda que escapa a l'abast d'aquest article.

79. Entre els molts testimoniatges sobre l'extensió de malalties en aquest període, recordem que Jeroni Pujades anota al final del mes d'agost de 1629 que «en persona nos castiga [Déu] ab tant grans febres, que no hi ha qui passe sens ellas» (*Dietari*, vol. IV [1976], p. 216).

80. Vid. M. LIVI BACCI i L. DEL PANTA, *Cronología, intensidad...* (1977), ps. 401-446. Segons aquest

QUADRE 5. *Intensitat de les crisis de mortalitat (1627-1632)*

	1627	1628	1629	1630	1631	1632
<i>Alt Empordà</i>						
Cabanes	72	—	102	—	—	—
Castelló d'Empúries	—	72	51	—	—	—
Ordis	151	104	133	—	—	—
Ventalló	—	—	70	386	—	133
Navata	—	84	—	—	—	—
<i>Baix Empordà</i>						
Sant Feliu de Guíxols	184	—	—	—	—	—
Torroella de Montgrí	142	—	68	99	—	—
Rupià	—	171	—	—	—	—
<i>Rosselló</i>						
Canet	—	—	—	—	72	—
<i>Conflent</i>						
Escaró	—	142	—	—	194	64
Aiguatèbia	—	—	—	—	99	—
<i>Vallespir</i>						
Prats de Molló	—	—	—	—	214	—
<i>Gironès</i>						
Girona (Sant Feliu)	81	—	—	—	—	—
Madremanya	—	104	—	—	—	—
<i>La Selva</i>						
Santa Coloma de Farners	—	51	64	—	—	—
<i>Garrotxa</i>						
Santa Pau	—	—	—	—	150	50
<i>Vallès Occidental</i>						
Rubí	191	—	—	—	—	—
Sentmenat	—	—	—	—	168	76
<i>Baix Llobregat</i>						
el Papiol	75	—	—	—	88	—
Sant Just Desvern	—	64	—	100	—	—
<i>Alt Penedès</i>						
Santa M. de Mediona	—	—	175	—	58	—
<i>Baix Penedès</i>						
el Vendrell	—	—	—	—	110	—
<i>Tarragonès</i>						
Creixell	—	—	88	—	91	—
<i>Priorat</i>						
Ulldemolins	110	—	—	—	128	—
<i>Baix Camp</i>						
Botarell	—	—	116	—	—	—

Font: elaborat a partir de l'annex 1.

Els anys 1627-32 i la crisi del segle XVII a Catalunya

Utilitzant fonts bàsicament literàries, Pierre Vilar ha interpretat que entre el 1598 i el 1640 el sector agrari experimentà a Catalunya una fase de prosperitat.⁸¹

Això, juntament amb el progrés demogràfic del mateix període, el portava a concloure que la revolta del 1640 seria «la relació política d'una regió pròspera» contra les repercussions de la decadència espanyola.⁸² Tanmateix, posteriorment, Eva Serra, després d'examinar diverses mostres sobre la producció agrària del Rosselló, el Vallès, el Baix Llobregat i la Selva conclou que «les xifres catalanes de què dispoço semblen indicar que la reculada, aturada o l'augment de to menor de la producció agrícola caldria situar-la entre els anys vint i trenta»,⁸³ i afegeix la necessitat de contrastar les seves estadístiques amb els ritmes demogràfics de curt temps del Sis-cents català. Sobre aquest punt, Jordi Nadal i Emili Giralt ja havien establert que pels volts del 1630 es devia trencar la llarga etapa expansiva de la demografia catalana iniciada després de la crisi de la baixa edat mitjana i que s'aturà també en aquestes mateixes dates l'onada immigratòria francesa que constituí el factor clau del creixement demogràfic del segle XVI i del primer terç del segle XVII.⁸⁴ L'evolució de les sèries baptismals de les 29 parròquies del quadre 6 ens confirmen la cronologia traçada per Nadal i Giralt, i situen en el tombant dels anys vint i trenta el viratge negatiu de la demografia catalana, en què s'inicià una etapa d'estancament-recessió que no finí fins a les darreres dècades de la centúria. Altrament, una cosa semblant es pot apreciar en els sectors comercial i industrial. La davallada de les exportacions de ferro en el decurs del segle XVII és constatada pels mateixos coetanis i, al seu entorn, la crisi de la draperia barcelonina, incubada de feia temps, sembla esclatar pels volts dels anys vint.⁸⁵ Jaume Damians escrigué el 1630 sobre la ruïna «dels oficis de parayre y texidor, ab sols los quals en temps passat se ocupàvan molt gran part dels habitants desta Ciutat i Principat».⁸⁶

Tots aquests factors fan pensar en l'inici d'una crisi global de l'economia catalana entorn del 1630. Sembla com si determinats mals de la decadència castellana s'haguessin traslladat a Catalunya: triomf de la competència estrangera i ruïna de les manufactures autòctones, descens de la producció agrària i canvi de signe demogràfic i, fins i tot, símptomes de la inflació monetària que havia

---

mètode, utilitzat per a detectar les crisis de mortalitat amb les sèries de defuncions, la mortalitat «normal» s'obté a partir de la mitjana mòbil d'onze anys centrada en l'any d'observació i corregida eliminant els dos valors màxims i els dos valors mínims a fi de no incloure altres crisis o elevacions brusques ni tampoc una disminució artificial de les defuncions producte de la crisi.

81. P. VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II (Barcelona 1973), ps. 325 i ss.

82. *Ibid.*, p. 356.

83. Eva SERRA, *Pagesos i senyors...* (1988), p. 215. ID., *Per una cronologia i interpretació de la crisi del segle XVII*, dins *Terra, treball i propietat* (Barcelona 1986), ps. 214-246.

84. J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...* (1960), ps. 20-21.

85. *Vid.* V. VÁZQUEZ DE PRADA, *Aportación al estudio de la siderurgia catalana. Siglos XVI-XVII*, «Homenaje al Dr. J. Reglá», vol. I (València 1975), ps. 665-672; P. VILAR, *Catalunya...* (1973), vol. II, ps. 313 i ss; i R. GARCÍA CÁRCER, *Historia de Catalunya. Siglos XVI-XVII*, vol. I (Barcelona 1985), ps. 269-297.

86. J. DAMIANS, *Vot de Jaume Damians, conseller de la Ciutat, contra l'entrada de robes de llana i seda estrangeres...* (BC, F. Bon., 5404).

QUADRE 6. *Evolució de la natalitat al segle XVII (29 parròquies)*

	1601-10	1611-20	1621-30	1631-40	1641-50	1651-60	1661-70	1671-80	1681-90	1691-1700
<i>Alt Empordà</i>										
1. Agullana	100	91	115	133	168	146	159	167	186	196
2. Castelló d'Empúries	100	83	93	92	90	46	57	51	71	77
3. Espolla	100	69	96	92	134	146	117	126	150	155
4. Navata	100	112	117	134	146	144	150	162	151	157
5. Ordis	100	119	160	160	187	147	186	173	178	232
<i>Baix Empordà</i>										
6. Torroella de Montgrí	100	101	107	93	114	111	110	100	141	144
7. la Bisbal	100	101	106	110	108	92	113	105	112	124
<i>Pla de l'Estany</i>										
8. Sords	100	82	86	74	78	94	115	96	121	137
9. Pujals dels Cavallers	100	82	78	75	110	107	114	139	132	164
10. Banyoles (Santa Maria)	100	111	116	93	101	68	110	102	110	112
<i>Baix Llobregat</i>										
11. el Papiol	100	63	107	112	108	108	116	178	156	170
<i>Barcelonès</i>										
12. Barcelona (Sant Just)	100	119	113	98	103	81	76	78	92	114
<i>Osona</i>										
13. Sant Boi de Lluçanès	100	110	122	113	130	126	119	150	145	163
<i>Tarragonès</i>										
14. el Catllar	100	121	143	161	86	109	114	118	133	155

<i>Conca de Barberà</i>										
15. Barberà de la Conca	100	111	96	122	108	103	100	127	121	135
<i>Priorat</i>										
16. Cabassers	100	87	72	57	78	58	59	81	87	81
17. Cornudella	100	111	102	99	80	61	68	83	95	100
18. Poboleda	100	100	120	101	134	135	134	165	170	161
19. Torroja	100	58	77	73	65	67	57	50	64	79
20. Ulldemolins	100	116	111	93	90	80	79	71	75	81
<i>Baix Camp</i>										
21. Riudecanyes	100	173	192	185	147	205	226	243	245	260
22. Botarell	100	88	121	102	52	79	58	86	117	103
<i>Alt Penedès</i>										
23. Gelida	100	127	118	162	178	158	154	201	206	160
24. Pacs	100	82	87	87	79	80	83	130	91	81
25. Sant Llorenç d'Hortons	100	108	92	132	95	100	105	108	91	95
26. Vilobí	100	107	91	123	123	127	119	165	133	138
27. Sant Sadurní	100	106	106	126	88	111	127	143	153	153
<i>Baix Penedès</i>										
28. Vilanova	100	116	122	113	133	152	139	131	160	202
29. la Geltrú	100	95	103	85	116	109	105	123	128	164
total	100	105	110	105	107	96	101	106	118	130

Fonts: de l'1 al 5, M. PLANAS, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim demogràfic*, tesi de llicenciatura (UAB, 1985); 7, J. PORTELLA, *Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII*, dins *Treballs d'Història* (Girona 1976), ps. 35-62; 8 i 9, Dolors TARRADAS, *La població de la Vall del Terri*, dins *Cornellà de Terri. Pregons i estudis* (Girona 1986), ps. 68-99; 12, J. NADAL, *La contribution des historiens catalans à l'histoire de la démographie générale*, «Population», XVI-1, (1961), ps. 91-104; 15, D. JULIANO, *Evolució demogràfica de Barberà de la Conca*, «Centre d'Estudis de la Conca de Barberà», VII (1985), ps. 47-113; del 23 al 29, F. MUÑOZ PRADAS, *El creixement demogràfic...* (1990). La resta són inèdites. Agraïeix a Jordi Andreu el fet d'haver-me proporcionat diverses sèries de les comarques tarragonines.

desbaratat l'economia castellana.⁸⁷ D'altra banda, cal no oblidar que aquesta conjuntura crítica se superposa pràcticament amb els intents de pressió política i fiscal del govern d'Olivares, que portaran a la significativa topada de les inacabades corts de 1626-32.⁸⁸ La carestia i les mortalitats de 1627-32 posaran de manifest les febleses de les estructures socials i econòmiques de Catalunya, incapaces de superar i de redreçar els efectes negatius dels factors climàtics adversos i de les epidèmies que delmaren el Principat durant aquells anys; però, també, els ròssecs de la política imperialista hispànica (guerres, allotjaments, augment de la fiscalitat...) contribuïren a desestabilitzar la societat catalana. Tota aquesta complexitat de factors esclatà en la fractura social i política del 1640.

87. Sobre aquest darrer punt, el memorial *Pera representar en la Cort que lo Rey Nostre Senyor celebrará lo present any MDCXXVI. Als catalans lo poch valor tenen los menuts y ardijs de Catalunya* compara Girona amb Castella i afirma: «no deix de reparar en lo de la ciutat de Gerona ahont se veu lo dia de vuy lo dany tant notable que causa esta moneda: perquè sent esta ciutat després de Barcelona, la que més poblada, més rica de gent y de grans faldas, per hont era abundantíssima y barata, la tenen los menusts en gran apreto, y molt empenjada, no més que per la fàbrica destos menuts, que han donat ocasió de alterar-se les provisions y encarir-se totas las cosas que en altro temps anaven molt acomodadas, axí per tenir lo valor desigual a la plata, com també per haver-hi tan gran abundància molt desproporcionada a la Ciutad y sa comarca» (BC, F. Bon., 5382).

88. Bàsicament, J. H. ELLIOT, *La revolta catalana...* (1966), ps. 237 i ss; ID., *El conde-duque de Olivares* (Barcelona 1990), ps. 251 i ss; i Josep PERPINYÀ, *Les Corts de Barcelona de 1632*, tesi de llicenciatura (UAB, 1987).

Annex. Defuncions (1622-37) (28 parròquies)

	1622	1623	1624	1625	1626	1627	1628	1629	1630	1631	1632	1633	1634	1635	1636	1637
<i>Alt Empordà</i>																
1. Cabanes	9	11	9	5	9	19	17	22	4	10	12	13	6	3	17	7
2. Castelló	71	56	44	64	67	103	130	119	—	107	78	52	81	41	86	73
3. Ordis	1	4	3	5	7	14	12	15	2	4	4	5	8	0	11	12
4. Ventalló	4	4	2	3	5	7	5	9	25	1	10	6	1	1	1	1
5. Navata	21	9	16	10	17	10	25	10	15	14	21	13	20	15	20	31
<i>Baix Empordà</i>																
6. Sant Feliu de Guíxols	47	40	68	55	56	165	70	82	40	69	41	49	102	93	83	130
7. Torroella de Montgrí	27	24	21	19	25	68	28	23	33	53	36	55	38	38	43	44
8. Rupia	7	10	8	16	10	7	40	16	25	29	16	10	11	10	14	20
<i>Rosselló</i>																
9. Canet	57	35	15	31	40	38	36	26	38	67	38	29	40	42	68	58
<i>Conflent</i>																
10. Escaró	4	0	4	2	4	2	9	2	2	13	8	4	6	3	4	7
11. Aiguatèbia	7	13	29	11	19	11	13	18	17	33	19	15	22	15	8	15
<i>Vallespir</i>																
12. Prats de Molló	15	37	18	19	27	13	27	31	29	83	23	20	17	28	71	13
<i>Gironès</i>																
13. Girona (Sant Feliu)	195	241	213	157	124	314	154	160	145	188	126	125	117	121	155	139
14. Caldes de Malavella	20	14	28	8	20	19	18	30	24	15	14	19	26	17	42	26
15. Madremanya	1	14	7	5	20	11	24	15	6	17	11	7	7	10	12	9
<i>La Selva</i>																
16. Santa Coloma de Farners	23	25	25	21	20	38	41	47	23	28	29	21	36	17	24	30

<i>Garrotxa</i>																
17. Santa Pau	15	22	12	14	8	22	13	20	17	39	25	14	10	10	13	17
<i>Vallès Occidental</i>																
18. Rubí				3	6	17	6	7	7	6	1	9	12	13	10	11
19. Sentmenat	17	4	6	2	5	13	10	8	22	43	31	22	14	16	15	21
<i>Baix Llobregat</i>																
20. Olesa de Montserrat	17	20	18	21	17	10	21	26	15	30	13	18	24	20	34	40
21. el Papiol	3	4	6	5	5	9	3	4	6	11	6	6	7	6	5	14
22. St. Feliu de Llobregat	21	26	24	25	18	13	10	10	16	17	13	18	13	5	12	14
23. St. Just Desvern	5	8	4	4	7	1	8	4	8	3	2	4	3	3	6	4
<i>Alt Penedès</i>																
24. Santa Maria de M.	16	13	18	8	6	10	7	24	2	12	6	12	5	7	4	10
<i>Baix Penedès</i>																
25. el Vendrell	15	13	13	10	8	14	18	18	12	28	7	14	9	6	21	29
<i>Tarragonès</i>																
26. Creixell	4	15	5	16	6	10	7	17	12	18	4	2	7	11	11	5
<i>Priorat</i>																
27. Ulldemolins	14	12	21	19	20	49	23	35	31	58	11	20	22	18	27	29
<i>Baix Camp</i>																
28. Botarell	—	6	14	13	22	18	10	25	10	11	4	5	5	11	11	101

Fonts: de l'1 al 5, M. PLANAS, *La població de l'Alt Empordà en l'Antic Règim demogràfic*, tesi de llicenciatura (UAB, 1985); 13, R. ALBERCH i A. SIMON, *L'evolució demogràfica de Girona en els segles XVI i XVII a través dels registres parroquials*, dins *Girona a l'època moderna. Demografia i economia* (Girona 1982), ps. 11-32; 13 i 16, Jaume PORTELLA, *Estudi demogràfic del prelitoral gironí. Segles XVI-XVIII*, dins *Treballs d'història* (Girona 1976), ps. 35-62; 25, S. CARALT, *Evolució demogràfica del Vendrell. Segles XVI-XIX*, tesi de llicenciatura (UAB, 1986); 24, F. MUÑOZ PRADAS, *El creixement demogràfic...* (1990); 26, J. NADAL i E. GIRALT, *La population catalane...* (1960); la resta són inèdites. Agraïixo a J. Andreu, R. Masdeu i F. López Molina diverses sèries del Camp de Tarragona, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental, respectivament.